

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 3, 2019. Issue 1.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 3, 2019. Issue 1. Podgorica June 2019.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of
Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture: Danijela Milićević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Niksic, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

Volume 3, 2019. Issue 1. Podgorica June 2019.

CONTENTS:

GEOPOLITICAL IMAGINATIONS OF RUSSIA IN THE REGION OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE Nikola NOVAK	7
CULTURAL PERCEPTIONS OF DEMOCRATIZATION AND EQUALITY IN NATIONAL SYMBOLISMS AS ONE OF THE STRUCTURAL FOUNDATIONS OF EASTERN POPULISM Luka FILIPOVIC	29
MONTENEGRO BEFORE THE MILITARY DEFEAT (1915-1916) Milan SCEKIC	59
BOKA KOTORSKA AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY Ivan TEPAVCEVIC	101
MONTENEGRO'S LAST BATTLE-DIARY OF THE AUSTRO-HUNGARIAN GENERAL STJEPAN SARKOTIĆ Zeljko KARAULA	115
REVIEWS:	143
NEW RESEARCH STAGE - Book review: Marko Attila Hoare, Bosanski Muslimani u Drugom svjetskom ratu Dino DUPANOVIC	145
THIRD ATTEMPT TO ASSASSINATE KING ALEXANDER - Book review: Čedomir Antić, Kralj Aleksandar Milan SCEKIC	149
ANGLE OF OUR REALITY - Book review: Živko Andrijašević, Balkanski ugao Nada TOMOVIC	155
IN MEMORIAM - Radoje Pajović (1934-2019) Marijan Maso MILJIC	159
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	163

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sledećim naučnim bazama: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura: Danijela Milićević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200

Volume 3, 2019. Issue 1. Podgorica Jun 2019.

SADRŽAJ:

GEOPOLITIČKE IMAGINACIJE RUSIJE U CENTRALNOJ I ISTOČNOJ EVROPI Nikola NOVAK	7
KULTURNA PERCEPCIJA DEMOKRATIZACIJE I RAVNOPRAVNOSTI U NACIONALNOM SIMBOLIZMU, KAO STRUKTURNI ELEMENT ISTOČNOG POPULIZMA Luka FILIPOVIĆ	29
CRNA GORA UOČI VOJNOG SLOMA (1915-1916) Milan ŠČEKIĆ	59
BOKA KOTORSKA NA POČETKU 20. VIJEKA Ivan TEPAVČEVIĆ	101
POSLJEDNJA CRNOGORSKA BITKA-DNEVNIK AUSTRO-UGARSKOG GENERALA STJEPANA SARKOTIĆA Željko KARULA	115
PRIKAZI:	143
NOVI ISTRAŽIVAČKI TALAS - Prikaz knjige: Marko Attila Hoare, Bosanski Muslimani u Drugom svjetskom ratu) Dino DUPANOVIĆ	145
TREĆI ATENTAT NA KRALJA ALEKSANDRA - Prikaz knjige: Čedomir Antić, Kralj Aleksandar Milan ŠČEKIĆ	149
UGAO NAŠE STVARNOSTI-Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Balkanski ugao Nada TOMOVIĆ	155
IN MEMORIAM - Radoje Pajović (1934-2019) Marijan Mašo MILJIĆ	159
UPUTSTVA ZA AUTORE	165

Review

NOVI ISTRAŽIVAČKI TALAS

Prikaz knjige: Marko Attila Hoare,
Bosanski Muslimani u Drugom svjetskom ratu, Vrijeme, Zenica, 2019.

Dino DUPANOVIĆ

University of Sarajevo, Faculty of Philosophy, History department
Obala Kulina bana 7/II, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
e-mail: dinonk13@gmail.com

Knjiga *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, autora Marka Attile Hoarea, prvobitno objavljena na engleskom jeziku 2013. godine u Londonu, ima višedimenzionalno značenje za bosanskohercegovačku historiografiju i razumijevanje događaja iz Drugog svjetskog rata. Socijalistička historiografija je iza sebe ostavila lager publikacija na temu NOP-a i učešća jugoslavenskih naroda u ratu, međutim čini se kako je ova problematika nepravedno zapostavljena u recentnoj bosanskohercegovačkoj historiografiji u posljednja dva desetljeća. Tek se posljednjih godina, pojavilo nekoliko knjiga koje su ponudile neka nova gledanja na događanja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Drugog svjetskog rata. Tu prije svega mislimo na posthumno objavljenu knjigu Rasima Hurema, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945*. i knjiga kanadsko-američkog historičara Maxa Bergholza: *Nasilje kao generativna sila - identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*. Kao jedan od ključnih problema koji se nametnuo kod domaćih historičara u Bosni i Hercegovini, a koji su istraživali događaje iz pomenutog perioda, jeste akribično opisivanje događaja bez rješavanja problematike uzroka i posljedica, čime se nije previše odmaklo od metodologije socijalističke historiografije. Međutim, knjiga *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, s pravom može naći svoje mjesto pod okriljem kratice koju je britanski historičar Mark Thompson upotrijebio opisujući Bergholzovu knjigu: *Da je nasilje na Balkanu previše opisano, a premalo objašnjeno*. U ovom slučaju mogla bi se primijeniti ista shema, samo na pitanje djelovanja NOP-a na području Bosne i Hercegovine.

Strukturalno, knjiga se sastoji od uvoda, osam tematskih cjelina, zaključka i bibliografije. Širok dijapazon korištene literature i historijskih izvora uveliko nudi jasnije sagledavanje događaja iz Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini, a sama činjenica da je autor radio na knjizi trinaest godina, dovoljan je pokazatelj kakva historiografska širina se može očekivati od pomenutog djela.

Kako je istaknuto i u samom naslovu, kao okosnicu svoga istraživačkoga čina, autor je uzео djelovanje prvenstveno muslimanskog naroda, intelektualne i političke elite, i njihovog odnosa naspram Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini. Hoarea u svojoj iscrpnoj studiji nastoji opravdati dvije teze koje je nametnuo kao ključne za razumijevanje mjesta i uloge bosanskih muslimana u Drugom svjetskom ratu. Prva teza koju autor zagovara jeste postojanje dvostrukog bosanskog otpora, odnosno NOP-a i muslimanskog autonomaštva, koje je nužno predstavljalo izraz volje većine muslimanskog stanovništva i intelektualnih i političkih elita. Pri tome autor ne zanemaruje niti ulogu koju su muslimani imali u vojnim i političkim strukturama NDH, međutim naglašavajući da je fašistička orijentacija muslimana došla kao odraz ustaške nasilne asimilacije, a da su istovremeno podnijeli glavni udar srpske odmazde protiv režima. Osim toga, analizirajući muslimanske vojne formacije, među njima Hadžiefendićevu legiju i 13. SS Handžar diviziju, Hoarea ostaje pri mejnstrimu bosanskohercegovačke historiografije da se radilo o kolaboracionističkim vojnim formacijama, sklonim činjenju zločina, a da je čak odsustvo 13. SS divizije s bosanskohercegovačkog tla i nemogućnost zaštite muslimanskog stanovništva djelovalo kao katalizator da veliki dijelovi stanovništva okrenu leđa kvislinzima i pridruže se partizanima. Analizirajući strukturu i djelovanje muslimanskih političkih elita koje su se međusobno preklapale i po svojoj vokaciji bile isključive: prohrvatske, prosrpske, proustaške, propartizanske, pročetničke, pronjemačke, protalijanske i prosavezničke, ipak su imale jedinstven cilj. Odbrana muslimana kao posebne nacionalne zajednice i Bosne i Hercegovine kao posebne cjeline. S toga, kada autor citira bosanskohercegovačkog sociologa Šaćira Filandru da Bošnjaci nisu učestvovali u Drugom svjetskom ratu prvenstveno misli na borbu muslimanske političke elite na očuvanje prethodno dva pomenuta elementa.

Autor, zaključuje da su bosanski muslimani tokom Drugog svjetskog rata gradili dvije razvojne linije otpora, dva pokreta otpora koji su bili autohtoni i opirali se pripajanju Bosne i Hercegovine NDH. Prva dominantna razvojna linija otpora, u samom početku rata je bila autonomaška, predvođena Uzeir-agom Hadžihasa-

novićem, sklona saradnji s nacističkom Njemačkom u cilju ostvarenja autonomije i distanciranja od ustaških vlasti koje su s vremenom izazvale odbojnost kod bosanskih muslimana. Istovremeno, bosanski muslimani u početku ustanka su imali kolebljiv stav naspram NOP-a, koji je i sam unutar sebe imao jednu specifičnu razvojnu liniju od ustanika do partizana. Zločini koji su učinjeni nad muslimanskim stanovništvom od strane ustanika, a koji su bili svojevrsna mješavina četnika i komunista, uticali su na to, da NOP koji je u međuvremenu evoluirao iz čisto srpskog i ustaničkog pokreta, sklonog kolaboraciji s četnicima, još uvijek bude nepoželjan kod muslimanskog elementa. Upravo u takvim okolnostima na važnosti dobiva druga dominantna teza, koju autor naglašava u knjizi. Hoarea insistira na činjenici da je ključni razlog izostanka podrške muslimanskih masa NOP-u, pored gore pomenutog, bio i izrazit ruralni karakter NOP-a. S obzirom da je većinsko stanovništvo u urbanim centrima, odnosno gradovima u Bosni i Hercegovini bilo dominantno muslimansko, ideja NOP-a se nije niti mogla probiti do muslimana. S toga se kao jedan od ključnih zadataka NOP-a i njegovog rukovodstva pojavila snažna agitacija bosanskohercegovačkih muslimana u vlastite redove. Međutim, zanimljiva je linija razvoja takve agitacije, koja je išla preko istaknutih muslimanskih prvaka, koji su još za vrijeme prve Jugoslavije imali značajniji ugled u svome kraju. Tako je u Cazinskoj Krajini, ključnu ulogu odigrao Nurija Pozderac, na čiji poziv i insistiranje se veliki broj muslimana priključio NOP-u. S druge strane, na području Tuzle ključnu ulogu je imao pukovnik Sulejman Filipović, čiji je prelazak iz domobrana u partizane pri prvom, još uvijek dominantnom narativu u bosanskohercegovačkoj historiografiji - oslobođenju Tuzle, bio ključan za omasovljenje NOP-a u tuzlanskom bazenu. Istina, autor naglašava da se ovaj proces prelaska nešto brže razvijao na području Cazinske Krajine.

Osim pomenutih političkih lidera koji nisu dolazili iz redova NOP-a, Hoarea, naglašava i ulogu muslimanskih političara koji su se od početka nalazili u KPJ, poput Avde Hume i Osmana Karabegovića, ali i drugih ličnih veza po bosanskohercegovačkim gradovima kod muslimanskog stanovništva koji su odigrali značajnu ulogu u agitaciji. Tako se 1943. godina ispostavila kao ključna za jačanje NOP-a u Bosni i Hercegovini, a bosanski muslimani po Hoareu kao nosioci borbe u oslobođenju gradova, bez čije podrške partizani ne bi dobili rat. S druge strane muslimanska politička i intelektualna elita u Josipu Brozu Titu je vidjela garant svojih težnji za samostalnost za koju su se borili od početka rata. Događaji koji su se odigrali 1943. godine bili su ključni u prevladavanju ideje NOP-a i njegovom obuhvatu nad autonomaškim pokretom.

Na ovom mjestu Hoarea je svakako otvorio dva velika pitanja, od koji prvo pitanje ključne uloge muslimana za partizansku pobjedu u ratu zaslužuje pažnju. Svakako, da će biti potrebno još historiografskih dostignuća kako bi se opravdala, možda na prvu pomisao, pretendenciozno postavljena konstantacija o ulozi bosanskih muslimana. Možda, da bi adekvatnija teza u ovom slučaju ipak mogla ići u pravcu da su bosanski muslimani uveliko olakšali partizanima osvajanje gradova. Međutim, neosporna je činjenica da je Hoarea ovom knjigom dao veliki doprinos skidanja brojnih stereotipa nakalemljenih na leđa muslimana od strane nekih domaćih i stranih historičara koji su u muslimanima vidjeli fanatične krvnike oduševljene svakom prilikom da masakriraju kršćane bilo koje denominacije. Važno pomena je i to da Hoarea potvrđuje neke od ranijih teza socijalističke historiografije, među kojima je najdominantnija teza o Bosni kao bastionu za oslobođenje Srbije i ostalih dijelova Jugoslavije. Ovakve teze s kojima se moglo susresti i ranije, od strane Hoarea su postavljene jasno i precizno u kontekstu Bosne kao bastiona slobode za sve jugoslavenske države.

U posljednjih pet poglavlja svoje knjige, Hoarea se bavi pitanjima odnosa novih komunističkih političkih elita naspram Bosne i Hercegovine i iskušenjima u kojima se našlo jugoslavensko rukovodstvo. Ponovno naglašavajući činjenicu da je Jugoslavija utemeljena u većinskim muslimanskim gradovima najprije u Bihaću a potom u Jajcu. Naposljetku, Hoarea svu krivicu raspada i uništenja Republike Bosne i Hercegovine, Dejtonskim i Pariškim mirovnim sporazumom iz novembra i decembra 1995. godine i stvaranje labave bosanskohercegovačke zajednice vidi u bosanskom komunističkom rukovodstvu. Kako na kraju zaključuje Hoarea, bosanski partizani su glavni krivci iz razloga neuspostavljanja jedinstvene bosanske nacije koja je trebala biti nosivi temelj buduće države.

Na kraju bi bilo vrijedno napomenuti, da je knjiga Marka Atila Hoarea - Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu, iznimno vrijedna studija, koja je oslanjajući se na već objavljene historijske izvore, i sagledavanje nekih starijih teza, ipak ponudila jedan novi pravac promišljanja za zakržljalu bosanskohercegovačku historiografiju iz domena Drugog svjetskog rata. Narativi građeni u okvirima korica, pomenute knjige, zaslužuju da zauzmu svoje mjesto kod historičara i budu provučeni kroz historiografsko sito.